

Ministerstvo vnútra SR,
Štátny archív v Nitre,
pracovisko Archív Topoľčany

Obecné a obvodné notárske úrady v bývalom okrese Topoľčany

Združený inventár

Marta Klemanová, Viliam Záborský, Štefan Paninár, Štefan Obert

Topoľčany 1978

Úvod

Počiatok činnosti notárskych úradov nemožno jednoznačne vymedziť. Vo feudálnom Uhorsku sa objavuje notár najskôr v uhorskej kráľovskej kancelárii. Od druhej polovice XIII. storočia existujú v kráľovskej kancelárii viacerí stáli notári, ktorí vykonávali funkciu pisárov a zároveň aj poradcov.

V prvých storočiach novoveku dochádza k stabilizácii župnej správy a jedným z vonkajších znakov a prejavov tejto stabilizácie bolo ustanovenie inštitúcie župného notára ako prvého stáleho úradníka župy. Tak isto prvým stálym úradníkom v mestách bol mestský notár, ktorý bol zároveň predstaveným mestskej kancelárie. Ako posledné si ustanovili notárov – pisárov obce a cechy. V novoveku však natoľko vzrástla písomná agenda, že spomínané inštitúcie a samosprávne zbory priberali ďalších notárov (vicenotári, podnotári, pomocní notári), ktorí zostávali vo funkcii konceptných úradníkov a na čele týchto inštitúcií stál hlavný alebo vrchný notár. Títo notári sa však náplňou svojej práce principiálne odlišovali od neskoršie ustanovených obecných a odvodných notárov.

Obce, na rozdiel od slobodných kráľovských miest vo feudalizme, netvorili samostatné administratívne jednotky. Poddaní žili a pracovali na pôde zemepána a obec, ktorú tak vytvárali, bola jeho úplným vlastníctvom. Neskôr sa v obciach vytvárajú obecné orgány na čele s richtárom (šoltýs) a prisažnými (boženíci), ktorí boli závislí od vôle zemepána a v podstate boli nástrojom na presadzovanie jeho záujmov a požiadaviek voči poddaným. Aby boli richtári ešte oddanejší svojim zemepánom, často im títo odpúšťali kontribúcie, deviatky, roboty a iné povinnosti.

Po prvýkrát v histórii poddanských obcí sa tieto spomínajú ako administratívne jednotky až v tereziánskom urbári z 26. 1. 1767. Stav obecnej správy pred ustanovením tereziánskeho urbáru bol z hľadiska štátnej správy neuspokojivý. Tereziánsky urbár v 9. bode vymenováva obecné orgány a okrem richtára a prisažných spomína i obecného notára. Richtár sa stal rozhodujúcim činiteľom obecnej správy, volila ho celá obec z troch kandidátov navrhnutých zemepánom za prítomnosti zástupcu zemepána. Ostatných funkcionárov obecnej správy volilo obyvateľstvo celej poddanskej obce na dobu jedného roka a ich činnosť začínala 1. novembra. Richtára mohol odvolať len zemepán, zatiaľ čo prisažných a notára odvolávali obyvatelia obce. Tento spôsob obecnej správy sa však uplatňoval predovšetkým v urbárskych obciach, ktoré sa riadili tereziánskym urbárom.

Obecný notár pôvodne obstarával výlučne písomnú agendu a aj to len v tých obciach, kde richtár nevedel písať. Prostriedky na vydržiavanie notára vyberal richtár od občanov obce. Keďže v mnohých obciach bola písomná agenda nepatrná, viacero obcí si začalo vydržiavať jedného notára, ktorý sa nazýval obvodným notárom. Obce, ktoré dostali privilégia od panovníka alebo v nich sídlil vplyvnejší zemepán, mali aj naďalej obecného notára. V podmienkach teritória terajšieho topoľčianskeho okresu mali obecného notára Bojná a Topoľčany a v žabokreckom slúžnovskom okrese obce Chynorany, Skačany a Žabokreky.

Zatiaľ čo v XVI. a na začiatku XVII. storočia bola funkcia obecného notára náhodná, v XVIII. storočí sa stáva nepostrádateľným a vystupuje pravidelne ako súčasť obecných orgánov verejnej správy, pričom je ale úplne závislý na obecnom richtárovi. Notár, či už to bol učiteľ, organista alebo kvalifikovaný notár, vykonával spravidla tieto práce: čítal a vysvetľoval obežníky, zapisoval ich do zápisníc, písal prosby, kontrakty, obligácie, kvitancie, vypisoval pasy a zúčastňoval sa súdnych jednaní. Okrem toho viedol aj obecný denník, do ktorého zaznamenával všetky úradné jednania uskutočňované richtárom a týkajúce sa poddaných, evidencie o kontribúcii a domovej dani, evidenciu vojenských predzáprahov, richtárske účty a pod. Počas celého obdobia pôsobnosti notárov a neskorších notárskych úradov sa ich právomoc neustále rozširovala a ich vzťah k orgánom obce veľmi často upravovali nariadenia kráľovskej miestodržiteľskej rady, župných kongregácií, neskôr to boli ministerské nariadenia a po vzniku ČSR zákony a vládne nariadenia.

V období feudalizmu si zasluhuje najväčšiu pozornosť zákonný článok č. 9 z roku 1836 o vnútornej správe obcí, ktorý po tereziánskom urbári prvýkrát podrobnejšie rozoberá kompetenciu richtára a notára, pričom kladie dôraz na zmluvný pomer obecného notára. Novosťou tohto zákona bolo, že do voľby richtára mohol zasahovať hlavný slúžny ak občania nesúhlasili s kandidátkou richtára, ktorého navrhol zemepán. Keď zemepán neschválil voľbu richtára, zasahovala stoličná vrchnosť. Pozoruhodnosťou tohto zákona je i to, že uvádza nový zborový orgán obce – obecné predstavenstvo, ktorého členovia sú volení, na rozdiel od obdobia po roku 1871 respektíve po roku 1886, kedy v zmysle platných zákonov o obecnom zriadení predstavenstvo obce pozostávalo z menovaných funkcionárov.

Zrušením poddanstva po buržoáznej revolúcii v rokoch 1848 – 1849 zanikla závislosť richtára na zemepánovi a zmenil sa i vzťah notára k richtárovi. Obecný notár zostal i naďalej zamestnancom obce, menovala ho však stoličná vrchnosť, prísahu skladal do rúk slúžneho a bol povinný vypomáhať i na slúžnovskom úrade. Vo svojom úrade viedol protokoly spisov a účtovné knihy. Spolu s richtárom podpisoval všetky písomnosti a správy pre slúžnovský úrad.

Cisárskym patentom z roku 1859 sa potvrdil úrad obecného notára a ustanovilo sa, že notára má menovať štátna vrchnosť na návrh obecného predstavenstva, ale v roku 1861 boli tieto ustanovenia cisárskeho patentu zrušené.

Politické udalosti po roku 1861 a rakúsko-maďarské vyrovnanie z roku 1867, dali podnet k reorganizácii verejnej správy a to nielen v župách a okresoch, ale aj v obciach. Preto bola v roku 1869 zriadená komisia, ktorá mala pripraviť prvý podrobnejší zákon o obecnom zriadení. Táto okolnosť natoľko aktivizovala notárov, že si v priebehu príprav zákona v roku 1869 zriadili krajinskú notársku organizáciu. V tom istom roku usporiadali notársky kongres v Budapešti, na ktorom 200 notárov prijalo pamätný list notára Jána Miheliča. Pamätný spis vymenovával práce, ktoré má notár vykonávať a obsahoval požiadavku, aby sa notárom mohla stať iba taká osoba, ktorá má odborné vzdelanie, aby bol notár oslobodený od každej inej práce a iné požiadavky.

Zásluhou iniciatívy notárov bol prijatý v júni 1871 zákonný článok č. 18. ktorý značne povýšil verejnosprávne postavenie notárov. Zákonný článok č. 18. zaistil notárom hlasovacie právo v obecnom výbore, ustanovil ich za členov obecného predstavenstva, ustanovil najnižšiu mieru platu 400 zlatých ročne a celý rad ďalších opatrení. V nasledujúcich rokoch 1876 – 1879 boli prijaté ďalšie zákony, ktoré majú spoločného menovateľa v požiadavke odbornej vzdelanosti notárov. Zákonný článok č. 1 z roku 1883 napríklad stanovil, že odbornej skúške notára, predpísanej §74 a §75 zákonného článku č. 18/1871, môže byť pripustený len ten, kto má ukončenú 6 triednu strednú alebo úroveň podobnú školu a má aspoň jeden rok praxe v administratíve. Zákon ešte hovorí o notárovi a nie o notárskom úrade, i keď môžeme chápať notára ako samostatnú inštitúciu – notariát, preto sa rok 1871 všeobecne pokladá za rok vzniku notárskych úradov.

Zákonný článok č. 20/1900 už vyžaduje od notárov absolvovanie gymnázia alebo vyššej reálky. Zákon č. 22 z roku 1886 si už bližšie všíma notára a presnejšie vymedzuje jeho postavenie, pomer k obecným orgánom a jeho kompetenciu, hoci v mnohom novelizoval zákon č. 18/1871. Zákon č. 22/1886 sankcioval už zaužívaný spôsob voľby notára. Ťažisko vybavovania spisov sa presunulo zo súkromných domov richtárov do úradovní obecných a obvodných notárov, ktorí sa tak stali obecnými úradníkmi. Podľa zákona č. 33/1894 sa notár stal aj štátnym matrikárom. Do kompetencie notárov postupne pribúdali tieto dôležité agendy: obecné a poľné súdnictvo, vojenská agenda, úprava pracovných pomerov a vydávanie pracovných knižiek hospodárskej čel'adi, sirotská agenda, záležitosti chudobných, škôl, lesov, vyst'ahovalectva, veterinárstva a pod.

Organizácia notárskych úradov bola dobudovaná kancelárskym poriadkom pre obce a obecných a obvodných notárov, ktorý vydalo Ministerstvo vnútra Uhorska pod č. 126 000/1902 B. M. Kancelársky poriadok obsahoval okrem iného aj detailný súpis povinností notára.

Ďalším zásahom do obecného zriadenia bol zákon č. 75/1919 Zb. už z obdobia existencie buržoáznej ČSR. Zákon zrušil ustanovenie uhorského zákona č. 22/1886 o voľbe richtára a členov obecného zastupiteľstva. Na miesto richtára nastupuje starosta a na miesto obecného predstavenstva obecný výbor a od roku 1924 obecná rada.

Z hľadiska vývoja notárskej inštitúcie mal význam zákon č. 211/1920 Zb., podľa ktorého sa obecní a odvodní notári stali štátnymi zamestnancami a funkciu notára mohol vykonávať iba štátny úradník menovaný ministerstvom vnútra. Poštátneím notára došlo k rozdeleniu autonómnej a štátnej správy v obciach.

Zákonom č. 243/1922 Zb. sa ustálil pomer obecného a obvodného notára k obecným orgánom tak, že obecní a obvodní notári boli povinní zúčastňovať sa všetkých zasadnutí obecných zastupiteľstiev, obecnej rady a komisií, na ktoré ich povolával starosta. Na zasadnutiach mali notári hlasovacie právo a právo veta i keď neboli členmi obecných zastupiteľstiev. Notár nesmel pripustiť prijatie takého uznesenia alebo opatrenia starostu, obecnej rady alebo obecného zastupiteľstva, ktoré by bolo v rozpore so zákonmi. Služobne bol notár podriadený hlavnému slúžnemu a od 1. 1. 1923 okresnému náčelníkov.

Zákon č. 125/1927 Zb. o reorganizácii politickej správy nepriniesol žiadne podstatné zmeny vo vnútornej správe obcí. Vládnym nariadením č. 93/1928 Zb. sa upravili obvody okresných úradov a znížil sa počet notárskych úradov.

V dôsledku mníchovských udalostí boli rozpustené mnohé politické strany a v prvom rade komunistická strana. Delegáti rozpustených strán stratili v obecných zastupiteľstvách mandáty.

Zásahom do kompetencie notárskych úradov v tomto období bol zákon č. 190/1939 Zb., ktorý presunul do pôsobnosti obecných a obvodných notariátov 33 rozličných agent z pôsobnosti okresných úradov. Zákonodarstvo tzv. slovenského štátu nezmenilo predchádzajúcim obdobím ustálenú činnosť notárskych úradov, iba zákonom č. 91/1941 Zb. pretvorilo názov úradu notára z pôvodného okružného notárskeho úradu na obvodný notársky úrad. HSLS prišlo k postupnému obmedzovaniu obecnej samosprávy. Napríklad na návrh obvodného sekretariátu HSLS v Topoľčanoch Župný úrad v Nitre rozpúšťal obecné zastupiteľstvá a rušil súčasne úrad starostu obce, obecnú radu a všetky komisie. Na návrh miestnych organizácií HSLS župný úrad v spolupráci s okresným úradom menoval v obciach

vládných komisárov a poradenské zbory, ktoré mali byť náhradou za zrušené zastupiteľstvá. Tento proces trval až do júla 1942. Na základe výnosu ministerstva vnútra č. 325 – 4631 – 1/1942 zo dňa 25. 6. 1942 mali byť rozpustené obecné zastupiteľstvá v tých obciach, kde sa to ešte neuskutočnilo. V decembri 1943 bol však vydaný nový zákon č. 171/1943 Zb. o zmenách v samospráve obcí, ktorý od 1. 1. 1944 zrušil funkciu komisára a poradných zborov. Na čele samosprávy obcí stál opäť starosta so šesťčlenným obecným výborom. Členov obecného výboru menoval okresný náčelník na návrh miestnej organizácie HSLS.

Stav správy v obciach sa zmenil až po oslobodení Slovenska Sovietskou armádou, kedy sa v obciach vytvárali nové orgány ľudovej moci a správy – miestne národné výbory, ktoré v niektorých obciach nadviazali na činnosť revolučných národných výborov z obdobia Slovenského národného povstania.

Po oslobodení Slovenska zanikli notárske úrady a na ich miesto nastúpili obvodné úrady MNV. Právnym podkladom zániku notárskych úradov bolo nariadenie SNR č. 26/1945 Zb. n. zo 7. 4. 1945 o národných výboroch. Sústava notárov, tak ako sme ju poznali v minulosti, však v podstate zanikla až v júli 1950, kedy boli zrušené obvodné úrady MNV a všetka pôsobnosť prešla priamo na MNV.

Na území topoľčianskeho okresu k 7. 4. 1945 pôsobilo 17 obecných a obvodných notárskych úradov, ktoré sú v našom inventári zoradené podľa jednotlivých fondov obecných a obvodných notárskych úradov. Samostatné fondy notárskych úradov sú zoradené abecedne podľa sídelných obcí:

- 1./ V Bojnovej pre obce: Blesovce, Bojná, Malé Dvorany, Lipovník, Tesáre, Veľké Dvorany.
- 2./ V Bošanoch pre obce: Baštín, Bošany, Krnča, Práznovce.
- 3./ V Horných Obdokovciach pre obce: Hajná Nová Ves, Horné Obdokovce, Horné Štitáre, Obsolovce.
- 4./ V Chynoranoch pre obce: Chynorany, Livina, Nadlice, Livinské Opatovce, Rajčany.
- 5./ V Klátovej Novej Vsi pre obce: Janova Ves, Ješkova Ves, Klátova Nová Ves, Klíž, Klížske Hradište, Krásno, Nedanovce, Turčianky.
- 6./ V Kovarciach pre obce: Čeladince, Kovarce, Nitrianska Streda, Oponice, Solčany, Súlovce.
- 7./ V Krušovciach pre obce: Dolné Chlebany, Horné Chlebany, Krušovce, Malé Bedzany, Norovce, Solčianky, Veľké Bedzany.

- 8./ V Ludaniciach pre obce: Dvorany nad Nitrou, Chrabrany, Kamanová, Ludanice, Mýtna Nová Ves.
- 9./ V Nadliciach pre obce: Livina, Nadlice, Livinské Opatovce, Rajčany.
- 10./ V Prašiciach pre obce: Nemečky, Podhradie, Prašice, Tvrdomestice, Velušovce, Závada.
- 11./ V Preseľanoch pre obce: Belince, Hrušovany, Lovasovce (teraz Koniarovce), Preseľany.
- 12./ V Šimonovanoch (teraz Partizánske) pre obce: Brodzany, Malé Kršteňany, Malé Uherce, Šimonovany, Veľké Kršteňany.
- 13./ V Topoľčanoch pre obec Topoľčany.
- 14./ V Tovarníkoch pre obce: Jacovce, Kuzmice, Tovarníky, Urmince.
- 15./ Vo Veľkých Bieliciach pre obce: Hradište, Návojevce, Skačany, Veľké Bielice.
- 16./ Vo Veľkých Uherciach pre obce: Kolačno, Pažiť, Veľké Uherce.
- 17./ V Žabokrekoch nad Nitrou pre obce: Malé Bielice, Žabokreky nad Nitrou.

Štruktúra jednotlivých inventárov fondov je nasledovná: na prvom mieste je stručný úvod, ktorý obsahuje dejiny úradu, dejiny fondu, stručnú archívnu charakteristiku fondu a rozbor písomností notárskych úradov. Za úvodom nasleduje vlastný inventár fondu I. – III.

- I. Úradné knihy
  - a./ správne – zápisnice obecnej rady, obecného zastupiteľstva a komisií
  - b./ evidenčné – rôzne evidencie, ktoré sa viedli na notárskych úradoch
- II. Spisová materiál
  - 1./ Registratúrne pomôcky
    - a./ prezidiálne protokoly, indexy
    - b./ administratívne protokoly, indexy
  - 2./ Spisy
    - a./ prezidiálne
    - b./ administratívne
- III. Účtovný materiál – účtovná evidencia a účtovné knihy

Inventárne čísla začínajú v každom fonde od č. 1 až X. Inventárnou jednotkou úradných kníh je jedna kniha nezávisle od časového rozpätia, u spisov je inventárnou jednotkou súbor spisov za jedno funkčné obdobie, ktorým je obyčajne jeden rok, čiže jeden

ročník agendy a u účtovného materiálu je inventárnou jednotkou hlavná účtovná kniha a jej prílohy za jeden rok.

Spisová manipulácia notárskych úradov bola upravená kancelárskym poriadkom Ministerstva vnútra Uhorska pre obce a obecné i obvodné notariáty č. 126 000/1902 B. M. Podľa tohto poriadku si notár viedol podací protokol, do ktorého zapisoval všetky podania, ktoré prišli obci, starostovi, obecnému zastupiteľstvu alebo jemu. Prijímal všetku poštu, otváral ju, študoval a vybavoval. V obciach, v ktorých nesídlil notár, mohol poštu prevziať aj richtár (starosta), ale musel ju v čo najkratšom čase doručiť notárovi.

Protokolovanie spisov sa uskutočňovalo chronologicko-numerickej systémom, pričom spisy, ktoré sa vzťahovali na jednu vec, pripíjajú sa k číslu („ad numerum“). Niektoré notárske úrady vo väčších obciach si zaviedli v rokoch prvej svetovej vojny aj protokoly pre prezidiálne spisy. Zapisovali do nich prichádzajúcu poštu označenú ako dôvernú (elnöki). Po vzniku ČSR a najmä po roku 1922 viedli tieto dôverné protokoly všetky notárske úrady. Zavedením dvoch druhov podacích protokolov sa agenda notárskych úradov členila na dve oddelenia:

- a./ oddelenie prezidiálnych (dôverných) spisov
- b./ oddelenie administratívnych (všeobecných) spisov

Zvláštnym oddelením agendy notárskych úradov bola účtovná agenda. Tvoril ju súbor písomností ako rozpočet, záverečný účet, majetkový inventár a pokladničné denníky, ktoré sa vzťahovali k hlavnej účtovnej knihe obecného hospodárenia v rámci jedného roka.

Samostatným oddelením agendy notárskych úradov bola matričná agenda, ktorá nie je súčasťou fondu. Matričné knihy so zápsmi do roku 1895 sú sústredené v Štátnom oblastnom archíve v Nitre a zápisy od roku 1895 sa nachádzajú v terajších matričných úradoch.

Časové vymedzenie fondu notárskych úradov sa v mnohých prípadoch nekryje s obdobím existencie úradu do apríla 1945. Nástupcovia notárskych úradov – obvodné úrady MNV, pokračovali vo vedení úradných kníh, evidencii spisov a používali tie isté registratúrne pomôcky ako bývalé notárske úrady. V niektorých zápisniciach a evidenciách siahajú zápisy až do roku 1950.

Tam, kde to bolo možné, sme písomnosti rozdelili tak, že ročník 1945 do apríla 1945 sme pričlenili k fondu notárskych úradov a písomnosti od apríla 1945 zasa k fondu obvodných úradov MNV. Názvy obcí v záznamoch uvádzame v súčasnom názvosloví.

K inventáru je vyhotovený miestny, osobný a vecný register. Registre sú spoločné pre všetky inventáre fondov a heslá registrov odkazujú bádateľa na príslušné strany inventára.

Vysvetlivky skratiek použitých v inventárnych záznamoch nasledujú za úvodom.

Skupinový inventár notárskych úradov topolčianskeho okresu neobsahuje písomnosti z činnosti ilegálneho MNV vo Veľkých Uherciach a písomnosti z činnosti revolučných národných výborov v Šimonovanoch a v Bošanoch, lebo tieto sa nezachovali. Tak isto neobsahuje inventáre fondov obvodných notárskych úradov vo Veľkých Ripňanoch a v Radošine, lebo tieto obce do roku 1945 patrili nitrianskemu okresu a ich fondy sa nachádzajú v Štátnom okresnom archíve v Nitre. Podobne Štátny okresný archív v Topolčanoch odovzdal fondy notárskych úradov v Oslanoch, Bystričanoch a Zemianskych Kostol'anoch Štátnemu okresnému archívu v Prievidzi, pretože tieto obce a ich obvody patrili do roku 1945 okresu Prievidza a až po územnej reorganizácii po roku 1945 boli pričlenené k novovytvorenému okresu Partizánske. Uvedené fondy obvodných úradov MNV z okresov Nitra a Prievidza boli sústredené do Štátneho okresného archívu v Topolčanoch na základe územnej reorganizácie, ktorá sa na Slovensku uskutočnila v roku 1949.

Skupinový inventár fondov obecných a obvodných notariátov v okrese Topolčany je bohatým materiálom pre skúmanie dejín tejto inštitúcie. Uľahčuje bádateľovi orientáciu v písomnostiach fondu a upozorňuje ho na dôležité medzníky histórie topolčianskeho okresu. Inventárne záznamy z obdobia buržoáznej ČSR až do roku 1945 obsahujú množstvo dôležitých poznatkov k dejinám robotníckeho hnutia a KSČ.

Skratky

CO	–	Civilná ochrana
CPO	–	Civilná protiletecká ochrana
ČSCK	–	Československý červený kríž
ČSR	–	Československá republika
FEMKE	–	Maďarská hornozemská kultúrna spoločnosť
HG	–	Hlinkova garda
HSES	–	Hlinkova slovenská ľudová strana
KSČ	–	Komunistická strana Československa
MNV	–	Miestny národný výbor
NZ	–	Národné zhromaždenie
OA	–	Okresný archív
POHG	–	Pohotovostný oddiel Hlinkovej Gardy
SNP	–	Slovenské národné povstanie
USA	–	Spojené štáty americké